

NGỤ N'ASỤSỤ IGBO
Si N'Aka

ANTHONIA EBELECHUKWU EGBUNA

Anthoniaegbuna@yahoo.com

+2348030968939

&

FLORENCE UJU IBEH

uf.ibeh@unizik.edu.ng

+2348038742486

Department of Igbo, African and Asian Studies
Nnamdi Azikiwe University, Awka

Ụmị Edemede

Nchọcha a lebara anya na ngu n'asụsụ Igbo. A bịa n'ihe gbasara ọmụmụ utoasụsụ e nwere katigori mkpuruokwu na katigori nghotaokwu. Ngu bụ otu n'ime katigori nghotaokwu e nwere n'utoasụsụ Igbo nke na-adabere na mkpọaha na kwa ngwaa were arụ ọrụ iziputa nghota. Ngu n'asụsụ Igbo bụ ụzọ e si akọwa ole ihe a na-ekwu maka ya dị. O nwere ike ibụ mkpọolu maobu ubara. Mkpọolu putara otu ihe ebe ubara putara na ihe a na-ekwu maka ya kariri otu ihe. Asụsụ Igbo nwere otutu ụzọ diwaga iche o si eziputa ngu. ụfodu ndi okammuta asụsụ Igbo kwuru na ngu abughi katigori n'utoasụsụ Igbo. Nke a na-ebute otutu nsogbu na ihe mgbagwoju anya n'ebe ndi na-amu na ndi na-akuzi asụsụ Igbo no. Nke a kpalitere ime nchọcha n'isiokwu a. Ebumnobi nchọcha a bụ ikowa ngu, ichoputa ụzọ di iche iche asụsụ Igbo si eziputa ngu ya na ikowaputa katigori mkpuruokwu e ji eziputa ngu. A gbasoro usoro nkowa wee mee nchọcha a. Atutu nchọcha bụ nke ndoko okwu. Nchọcha a gbadoro ukwu naani n'asụsụ Igbo n'ihe gbasara iziputa ngu ya. A gara n'oba akwukwo di iche iche ma guo otutu akwukwo metutara isiokwu a. Ndi nchọcha bukwa ndi Igbo, toro ma guo akwukwo ha niile n'ala Igbo, nke a nyekwara aka nke ukwu. A choputara na ngu bụ katigori nghota okwu n'asụsụ Igbo. A choputara na ngu na-arụ ọrụ n'ime katigori mkpuruokwu di ka aha, nnochiaha, onuogugu, ngwaa, mkpokota n'asụsụ Igbo na ihe ndi ozọ. Ndi nchọcha a ga-abara uru bụ umu akwukwo, ndi nkuzi na kwa ndi ozọ choro ime nchọcha n'udi isiokwu a.

Okpurukpu okwu: Asụsụ Igbo, Mgbanwe, Ngu, Usorokwu, Utoasụsụ.

1.0 Okwu Mmalite

Otu ụzọ putara ihe mmadu na ibe ya si emekorita nke bukwuazi ụzọ e si eji okwu onu eziputa ebumnobi mmadu bu asusu. N'amumamu asusu, a na-agba mbọ ileba anya n'ihe di iche iche ndi mmadu maara gbasara asusu ha. Nke gunyere ka e si akpopta mkpuruokwu, mputara mkpuruokwu, iji mkpuruokwu emebe ahiriokwu nakwa mputara ahiriokwu di iche iche nke ha nwere ike imeputa. O bu n'ih i nke a ka e ji nwee ogo di iche iche a na-agbakwasị ukwu atule asusu obula. Ogo ndi ahụ bu akpomakpo, ndokpokwu, usorokwu na echiche. Makana a na-ahuta asusu ka ihe di n'obi mmadu, atutu di iche iche ndi okaasusu tputara na-arutu

aka na mmebere asụsụ dị ka ọ si metụta asụsụ mba ụwa niile n'ihi na mmadụ niile na-asụ asụsụ. Ọ bughị nke otu asụsụ dị ka Igbo maọbụ Bekee.

N'ikọwa utoasụsụ nke ọma kachasi n'usoro atụtụ jenerativ, utoasụsụ bụ nkọwa na omumụ iwu na-achikwa asụsụ (Ikekeonwu, Ezikeojiaku, Ụbani na Ugoji, 1999). O metụtara iwu na-achị ndokọ, nkọwa, njikwa, mkpọpụta na nghọta mkpuruokwu na ndokwa ha n'ebe ha dabara n'usoro ndị nwe asụsụ ahụ ma marakwa ya nke ọma. Ya bụ na nkenke, utoasụsụ bụ iwu na-achikwa ndokọ ụdaasụsụ na mkpuruokwu na ndoko mkpuruokwu n'usorookwu.

Katigori utoasụsụ nwere katigori mkpuruokwu na katigori nghọtaokwu. Ngụ nke bụ ebe mgbakwasa ụkwụ isiokwu nchọcha a bụ otu n'ime katigori nghọtaokwu e nwere n'utoasụsụ Igbo.

Ya bụ ndị nchọcha a bu n'obi igba n'anwụ ụzọ digasị iche iche asụsụ Igbo si ezipụta ngụ ya, ha chọkwara iji nchọcha a kọwapụta katigori mkpuruokwu e ji ezipụta ngụ Igbo. Nchọcha a agaghị eleba anya n' ọnọdụ ngụ na ndokọ ahiriokwu Igbo.

E nweghị mkpuruokwu maọbụ ụzọ putara ihe e si eziputakarị ngụ n'asụsụ Igbo dị ka ọ dị n'asụsụ Latin, Greek, French na Bekee. E jikwaghị nkwekọrịta na ndakọrịta na-adị n'etiti aha na ngwaa n'ime ahiriokwu were eziputa ngụ n'asụsụ Igbo. E jikwaghị mgbakwunye nsonaazụ ntado '-s' were eziputa ngụ n'asụsụ Igbo. Nke a mere Ogbalu (1985), Ikekeonwu na ndị ọzọ (1999) jiri kwuo hoo haa na ngụ abughị katigori n'utoasụsụ Igbo. Nke a apụtaghị n'asụsụ Igbo anaghị eziputa ngụ n'utoasụsụ ha.

Ụfọdụ uru nchọcha a bụ na ọ ga-enye aka gbochie maọbụ belata nsogbu na ihe mgbagwooji anya a na-enweta gbasara ngụ n'asụsụ Igbo, ụmụakwukwọ na otụtụ ndị mmadụ na-amụ asụsụ Igbo ka asụsụ abụọ ha ga-enwe ike imata ụzọ digasị iche iche e si eziputa ngụ n'asụsụ Igbo. Nchọcha a ga-enyekwara ndị nkuzi na-akuzi Igbo n'ụlọ akwukwọ aka na uru ndị ọzọ.

2.0 Ntulegharị Agumagụ

N'ebe a, a ga-atulegharị agumagụ dị iche iche metụtara isiokwu nchọcha a. E kere ntulegharị agumagụ a ụzọ abụọ: ntulegharị atụtụ na ntulegharị ihe e derela n'isiokwu.

2.1 Ntulegharị Atụtụ

Chomsky (1957) weputara atụtụ o chere ka mma e ji akọwa utoasụsụ n'akwukwọ ya ọ kpọrọ *syntactic structure*. Aha ọ kpọrọ atụtụ ahụ bụ atụtụ ndokọ nkebiokwu. Atụtụ a nyere aka nke ukwuu n'ika maọbụ n'ikọwa ihe asụsụ bụ maọbụ ihe o kwesiri ibụ, nke ga-enye aka ikọwaputa asụsụ ọ bụla. Ọ bụ atụtụ usoro ndegharị utoasụsụ nke weputara usoro a ga-esi ekewasị ahiriokwu iji weputachaa usoro ndokọ niile dị na ya. N'ihi nke a, Chomsky maputara usoro ndokọ okwu a:

S → NP, Aux maọbụ INFL, VP (Adjunct). Nke a na-akọwa na ahiriokwu obula bụ "S" ga-aputa nkebiokwu kemkpoaha maọbụ aha (NP) na nkebiokwu kengwaa (VP) ebe oduahiri (Adjunct) nwere ike idi ya maọbụ gharakwanu idi ya.

Dị ka Lyons (1968) siri kwu, amumamụ asụsụ malitere n'aka ndị Greek tupu obibia Kristi. N'oge ahụ, ndị filosoфі na Greek na-agbagha ma ọ bụ 'osinachi' ka ọ bụ gburugburu na-achị

asụsụ. Atụtụ a malitere n’oge ahụ ka a kpọrọ atụtụ ọdịnaala. Atụtụ ọdịnaala gbadoro ụkwụ n’ụtoasụsụ Greek na Latin were kọwaa asụsụ na ihe asụsụ kwesiri ibụ.

Agbedo (2000) hụtarar usorookwu dị ka alaka lingwistiks na-amụ maka mmebere ahiriokwu dị iche iche. Usorookwu na-ewepụta ụdị iwu a na-agbaso n’imepụta ụdị ahiriokwu dị iche iche n’asụsụ ọbụla. Ọ na-elebakwa anya na mmetụta na-adị n’etiti mkpuruokwu dị iche iche mebere akụkụ dị iche iche n’ahiriokwu. Ọ na-ahụkwa na a haziri akụkụ ndị a nke ọma iji hụ na e mebere ahiriokwu dabara adaba nke ọma nwere ezigbo nghọta na echiche.

Agbedo (2000) mere ka a mata echiche Bloomfield (1933) gbasara mgbanwe. Ọ kọwara na o kwuru na mgbanwe bụ ihe a na-ahụ na mpụta mkpuruokwu mofoloji ebe nsirinweta bụ maka ime mkpuruokwu nke na-agbadokari ụkwụ n’isingwaa. Agbedo jiri omummaatụ ụbara Bekee a wee kọwaa nke ọma ihe Bloomfield na-akọwa; stewardesses putara:

stewardess + es na ọ bughị → steward + esses.

Nke a putara na nsirinweta na ndokọ mkpuruokwu niile na-agacha tupu e nwere mgbakwunye mgbanwe. O jikwara omummaatụ mkpọolu na ụbara Bekee ndị a wee kọwaa ya nke ọma:

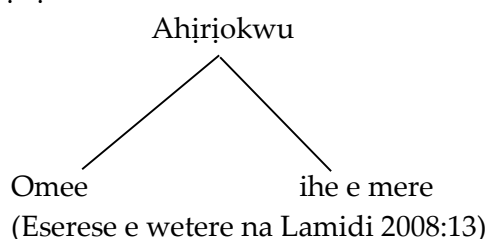
billboard → billboard + s = billboards,

worker → worker + s = workers,

ọ bughị billboard na workser. O kwuru na atụtụ utoasụsụ ọdịnaala kọwara na mgbanwe bụ nke mkpuru okwu na-enwe iji gosiputa ụdị mmekọrịta na-adị n’etiti ya na mkpuruokwu ndị ọzọ dị n’ime ahiriokwu.

Agbedo (2000) gbakwara echiche Lyons (1968) na-anwụ gbasara mgbanwe. Lyons, dị ka Agbedo siri kwuo, kọwara na mgbanwe bụ ihe a na-enwe n’ụdị aha, nnọchiaha, maọbụ nkọwaaha iji ziputa katigori utoasụsụ keesi, ngu, pesin, na jenda; ọ na-aputakwa ihe n’ụdị ngwaa digasi iche iche e nwere dị ka ọ dị n’asụsụ Latin, French, Igbo na Bekee.

Lamidi (2008) mekwara ka a mata na atụtụ ọdịnaala tuputakwara akpomakpo ufodu na ihe ndị ọzọ a na-ahụkwa n’utoasụsụ nke oge ugbo a dị ka jenda, mgbanwe, vọiisi, tensi, ngu, keesi, pesin, muudu. A hụkwara ufodu ihe ndị a n’asụsụ Igbo n’oge ugbo a, karicha ngu nke bụ isiokwu nchọcha a. Lamidi kọwakwara na ọ bụ atụtụ a bụ atụtụ izizi kere ahiriokwu ọzọ abuo, ya bụ mpaghara omee na nke ihe e mere. Lee eserese e nyere gbasara ikewa ahiriokwu n’usoro atụtụ ọdịnaala.

Lamidi (2008) kwuru na Aux na INFL bụ otu ihe. Ihe ọ putara bụ Nnyemaka maọbụ Mgbanwe. Ọ kọwara na ọ bụ ihe na-adị n’ime ahiriokwu, oge a mubara ya, o gosi ihe ndị ọzọ ga-enye aka n’ime ka ahiriokwu ziputa ezigbo echiche na nghọta. Ọ kọwara na iwu na-

achikwa ndokọ okwu n'ogbara n'ogbara maobu n'uzo kwesiri ekwesi ka a kporo iwu Nnyemaka mmuba (Auxiliary Expansion Rule). O kwuru na akara nziko iwu a bu: INFL → AGR TNS (Modal) (Aspect).

O kowara na ihe akara a putara bu na Mgbanwe (INFL) ga-enweriri nkwekorita ga-adị n'etiti tensi, ebe modal na aspeeki nwere ike idi ya maobu ghara idi ya. O kowara na ihe gbasara nkwekorita ahụ metutara pesin, ngu, jenda na keesi. Pesin metutara onye nke mbu (okwu), onye nke abuo (onuu), onye nke ato (onye maobu ihe a na-ekwu maka ya). Lamidi (2008) kowara na ngu na-aputa ihe n'aha no n'isiahiri n'ime ahiriokwu. O buru na o di na mkpoolu, ngu di n'okpuru mgbanwe na-adikwa na mkpoolu mana o buru na o di n'ubara o na-adikwa na ubara.

Mbah (2014) mekwara ka a mata na e cheputala otutu atutu gbasara uzo kacha mma a ga-eji na-akowa asusu. O kowara na atutu odinaala bu atutu izizi e meputara kowara usorookwu. O sitere na nsirihu filosofi kowaa asusu Griik. O gbadoro ukwu n'ichoputa nkejasusu di iche iche okwu di n'asusu kwunyere na ya. O jiri odidi na oru okwu na-aru n'onodu ya n'ogbara okwu mee nkejasusu. Nkejasusu putara ihe n'atutu odinala bu aha, nnochiaha, nkowaaha, ngwaa, nkwuwa, mbuuzo, njiko na olu mkpu. Nkejasusu ndi a niile atutu odinaala kewaputara dichasi n'utoasusu Igbo.

Ngu di ka o siri metuta asusu Igbo kwesiri ka e si n'uzo toro ato wee muo ya iji huchaputa iwu na-achikwa uzo o si aru oru ya n'asusu Igbo, n'ih na asusu obula na-akpa agwa n'ihe gbasara ngu di ka o siri masi uru mgbanwe. O dabekwara n'atutu Izugbe iji choputa uzo di iche iche asusu Igbo si eziputa ngu nke dikwa n'utoasusu izugbe nakwa ebe ndi ozo zi o siri diwapuwaga iche n'utoasusu izugbe. Ihe ndi a huru gbasara ngu n'asusu Igbo di n'ime utoasusu izugbe na kwa nke di iche n'uzo asusu Igbo si eziputa ngu ya bukw nke adighi n'utoasusu izugbe.

N'ikpeazu, ngu na-eziputa nghota di n'ime mgbanwe oge nsirinweta na ndoko mkpuruokwu niile gachara iji ziputa mkpoolu na ubara n'asusu Igbo.

2.2 Ntuleghari Ihe Ederela n'Isiokwu

Aha e nyere isiokwu nchocha a bu "Ngu n'Asusu Igbo."

Ngu bu katigori nghotaokwu di n'ime utoasusu Igbo. Ndi mmadu na-eledakaricha ya anya na o di mfe mana o na-adị n'udi di iche iche. Di ka e siri nwee asusu digasi iche iche na mba uwa gbara gburu gburu, ka e sikwa nwee udi ngu dikwa iche iche n'asusu ndi ahụ. Corbett (2004) kowara na ngu nwere otutu ihe mgbagwoju anya di na ya ma e jiri nwayo lebaa ya anya. Nke a mere ihe gbasara ngu ji ebute otutu nsogbu n'ih na ngu akwusighi naani na mkpoolu na ubara n'asusu ufodu. Ngu na-adabere n'aha maobu na nnochiaha were eziputa ole ihe a na-ekwu maka ya di, ma ihe a na-ekwu maka ya adi otu maobu na o kariri otu. O buru otu, a kpo ya mkpoolu mana o kara otu, a kpo ya ubara. Mgbe ihe a na-ekwu maka ya di naani otu, e nwere nnukwu ndiche na-adi n'etiti ihe ahụ na mgbe o kariziri otu. Nkwekorita n'etiti isiahiri na ngwaa bu otu ihe putara ihe n'iwu na-achikwa usoro ndoko mkpuruokwu, nkebiokwu, nkebiahioriokwu na ahiriokwu n'asusu Bekee. A na-eziputa ya di ka iwu a na-agbaso n'iziputa mmekorita na-adi n'etiti akuku usorookwu na ibe ya. O bu odinaala utoasusu n'asusu ufodu.

Crystal (2008) webatara ụdịdị ngụ abụọ ọzọ e nwere, mkpọtọ na olenole, iji kwadokwa na ngụ akwụsighi naanị na mkpọolu na ụbara. Ngụ nwekwara ụdịdị ndị ọzọ n'asụsụ mba ụwa ụfọdụ. N'ikọwapụta nkwekọrịta na otuobi dị na asụsụ Bekee, Crystal (2008) nyere ịma atụ a:

'boy' – singular (mkpọolu)

'boys' – plural (ụbara)

He walks – singular (mkpọolu)

They walk – plural (ụbara)

Ndịiche ndị a dī n'elu ebe a gosiputara nke ọma ole ihe a na-ekwu maka ya dī. Mana nkọwa n'ụdị lingwistiiki weputara nsogbu nwere ike ịdaputa n'usoro nkwekọrịta na otuobi a kwu ọtọ ngụ si aru ọrụ. Iji maatu n'asụsụ Bekee, otu aha nwere ike ịdị ka mkpọolu mana ọ na-egosi ọtụtụ maobu ụbara ihe dī ka n'ahiriokwu a:

'The committee have decided.'

Aha nwekwara ike idi ka ụbara mana ọ na-eziputa otu ihe. Imaatu n'ahiriokwu Bekee a:

'Billiards is playing here'

The news is interesting.

Udị onodu a na-ebute nghotahie na ihe mgbagwoju anya n'ihe gbasara ngụ n'asụsụ Bekee.

N'asụsụ Bekee, ngụ nwere mkpọolu na ụbara, asụsụ Greek na Sanskrit tinyekwuru mkpọabuo n'udị ngụ ha nwere.

Ufodu ndi okaasusu nwere nkwenye banyere ngụ na onodu ya n'asusu. Nkwenye ahụ ha nwere banyere ngụ na onodu ya bu naanị n'asusu ufodu ka e nwere ike ihu ya mana n'otutu asusu ndi ozọ dī na mba ụwa, nkwenye ha ahụ adabachaghị. Nkwenye ndi ahụ dī ka Corbett (2004) siri kwu ganyere: na ihe niile gbasara ngụ bu na mkpọolu na ụbara ka ọ kwusiri. N'ezio kwu, o nwere otutu asusu ndi ngụ ha kwusiri naanị na mkpọolu na ụbara dī ka Bekee, Russia, Igbo dgz. Mana e nwekwara otutu asusu nwere ihe kariri mkpọolu na ụbara na ngụ ha. Imaatu n'asusu dī ka Sursurunga, Sanskrit, Greek dgz, ha nwere mkpọabuo ufodu nwere mkpọtọ, ebe ndi ozọ nwere olenole.

Ogbalu (1985) kwuru na asusu Igbo enweghi ngụ, jenda na keesi dī ka katigori utasusu. Pesin ha nwere dī ka katigori utasusu bu naanị na nnochiaha ka ọ kwusiri. E nweghi ihe a na-akpo otuobi, ndakorita na nkwekorita nke na-adi n'etiti aha ga na ngwaa ga n'iziputa ụbara n'asusu Igbo. O kowara na asusu Igbo nwere otutu uzọ diwaga iche e si eziputa ụbara na ya. Ha ganyere:

- a. Iji nnochiaha dī ka ha, unu, unu, anyi, umu, ndi
- b. Iji nsokwunye dī ka 'nu' 'ga', 'cha'
- ch. Ikwunwe aha ugboro abuo dī ka mmadu mmadu, aja aja, akwara akwara.

Okonkwo (1974) kowara na e nwere ngwaa Igbo dī n'udị ụbara n'onatarachi ha, ya bu na e jikari udị ngwaa ndi ahụ eziputa ụbara n'asusu Igbo. Ma okwu a dī na mkpọolu maobu n'ụbara n'asusu Igbo na-esitekwa n'onodu a nọ mgbe a na-ekwu okwu ahụ. O kwuru na oge mkpuruokwu Igbo sitere na mkpọolu gbanwee n'ụbara a naghị enwekebe mgbanwe putara ihe na mkpuruokwu ahụ. Nke a putara na ngụ n'asusu Igbo diwaga n'uzọ na kwa udị digasi iche iche.

Na nkọwa Emenanjo, Okolie na Ekwe (1985), e nwere ngu n'ime nnọchiaha. A na-enwe otu maọbụ karịa na nnọchiaha. E nwere ike ịji nnọchiaha kwuo maka onye mbụ, onye nke abụọ na onye nke atọ. Lee tebulu ha nyere maka nkọwa a:

Ngụ	Pesin	
	onye mbụ	m, mụ
mkpọolu	onye abụọ	i, i, gi
	onye atọ	o, o, ya
	onye mbụ	anyị
ụbara	onye abụọ	Unu
	onye atọ	Ha

Ikekeonwu, Ezikeojiaku, Ubanị na Ugoji (1999) kwuru na ngu sokwa buru katigori ahụ nke e si na mgbakwunye eziputa mkpọolu na ụbara n'asụsụ ndị nwere ya dị ka French, Greek na Latin. Ha kọwara na ngu na-emetụtakwa nkọwaaha, ngwaa na nkwuwa n'ụdị asụsụ ahụ

Ngoesi (2000) kọwara na ngu bụ katigori utoasụsụ nke e ji egosi ole ihe dị. O buru otu ihe, a kpoo ya mkpọolu, ha karịa otu, a kpoo ya ụbara. O kọwakwara na ebe a na-eziputakarịcha ngu n'asụsụ Igbo bụ na nnọchiaha dị ka n'omummaatụ ndị a o nyere:

Ngụ (Number)

Nnọchiaha (Pronouns)

Mkpọolu	Ụbara
mụ, m	anyị
gi, i, i	unu
ya, o, o	ha, e/a

O kọwakwara na ụzọ ndị ọzọ e nwere ike isi ziputa ụbara n'asụsụ Igbo bụ itinye onuogugu, itinye mkpokota, itinye nsokwunye 'nu', 'ga', 'cha', 'isi', itinye umu, ndi, otutu, imilikiti, igwe, na itinye ngwaa ufodu di ka 'juputara', 'kpote', 'chita', nuputa O nabatara na ngu bụ katigori utoasụsụ nke e ji egosi ole ihe dị n'asụsụ Igbo, nke na-aputakarịcha ihe na nnọchiaha na kwa pesin na ebe ndị ọzọ ga.

3.0 Ntucha Nchọcha

N'ebe a ka a ga-egosi ụzọ ndị a hụtarara e si egosi ngu n'asụsụ Igbo.

3.1 Ngụ n'Asụsụ Igbo

O bụ naanị ụdị ngu abụọ ka e nwere n'asụsụ Igbo. Ha bụ:

- i. mkpọolu (singular)
- ii. ụbara (plural)

3.2 Ụfọdụ Ụzọ e si Eziputa Ngụ n'Asụsụ Igbo

Ụzọ ndị ahụ a chọputara bụ ndị a:

3.2.1 Nnọchiaha

A na-esite na nnọchiaha e nwere n'asụsụ Igbo ezipụta oge okwu dị na mkpọolu maọbụ ụbara. N'asụsụ Igbo, nnọchiaha dị iche iche e nwere nwechara mkpọolu na ụbara. Ha bụ ndị a dị ka (Ngoesi, 2000) siri kọwaa:

- (a) Nnọchionye
- (b) Nnọchimpesin
- (ch) Nnọchionwe
- (d) Nnọchionweonye
- (e) Nnọchinkeonye
- (f) Nnọchinkowa

Ka e lebazie anya n'ụdị nnọchiaha ndị a n'otu n'otu dị ka o siri metụta mkpọolu na ụbara ha.

(a) Nnọchionye: Nke a bụ nnọchiaha na-anọchite aha mmadụ, ma oge ụfọdụ e nwekwara ike ịjị ụfọdụ n'ime ha nọchite ihe nkịtị. Ọ bụ nnọchionye ka e ji egosị pesin na ngụ n'ụtoasụsụ Igbo. Maka iziputa pesin, nnọchionye na-egosị ọnọdụ onye na-ekwu okwu dị ka onye nke mbụ, onye a na-agwa okwu dị ka onye nke abụọ, na kwa onye a na-ekwu maka ya dị ka onye nke atọ.

Lee tebulu nziputa nnọchionye dị ka o siri metụta pesin na ngụ (E wetara na Ngoesi, 2000).

Pesen	Ngu	
	Mkpoolu	Ubara
Onye nke mbu	m, mụ	anyị
Onye nke abụọ	i, ị, gị	unu
Onye nke atọ	ya, o, ọ	ha.

(b) Nnọchimpesin: Nke a bụ nnọchiaha enweghị onye maọbụ ihe doro anya ọ na-anọchite. Nnọchimpesin e nwere n'asụsụ Igbo bụ 'a/e'. Emenanjo (1987) kwuru na a na-ahụta nnọchimpesị abụọ ndị a e nwere n'asụsụ Igbo ka mkpọolu maka ọnọdụ ha na ndokọ ahiriokwu Igbo.

(ch) Nnọchionwe: Nke a bụ nnọchiaha e ji anọchite onwe. E ji ya eziputa mkpọolu na ụbara n'asụsụ Igbo. Imaatụ:

Nnọchionwe	
Mkpoolu	Ubara
onwe m	onwe anyị
onwe gị	onwe unu
onwe ya	onwe ha.

(d) Nnọchionweonye: Nnọchiaha na-ekwusi ike maka onwe onye. E jikwa ya eziputa mkpọolu na ụbara n'asụsụ Igbo. Imaatụ

Nnochionwe onye

<u>Mkpoolu</u>	<u>Ubara</u>
mụ onwe manyị	onwe anyị
gị onwe gị	unu onwe unu
ya onwe ya	ha onwe ha.

(e) Nnọchinkeonye: Ụdị nnọchiaha a na-egosi onwunwe. Ọrụ ya bụ ikọwa onye nwe ihe a na-ekwu maka ya. O nwekwara mkpọolu na ụbara n'asụsụ Igbo.

Nnọchinkeonye

<u>Mkpoolu</u>	<u>Ubara</u>
akwụkwọ m	akwụkwọ anyị
ụlọ gị	ụlọ unu
ego ya	ego ha.

(f) Nnọchinkowa: Nke a bụ ụdị nnọchiaha na-eleghachi anya onye maọbụ ihe a kpọrọla aha na mbụ. Nnọchinkowa e nwere n'Igbo bụ: 'nke', 'ndị' na 'onye'. 'Nke' 'onye' bụ mkpọolu ebe 'ndị' bụ ụbara. Imaatụ:

Nnọchinkowa

<u>Mkpoolu</u>	<u>Ubara</u>
onye, nke	ndị
nke a	ndị a
onye ohi	ndị ohi
onye Igbo	ndị Igbo

3.2.2 Isingwaa

N'asụsụ Igbo, ụfọdụ isingwaa dị n'ụdị ụbara n'ọnatarachi ha. E jikwa ụdị isingwaa ndị a a gbakwunyere nsonaazụ na-ezipụta ụbara n'ihi na onye ọbụla bụ ezigbo nwaafọ Igbo maara na isingwaa ndị ahụ dị n'ụbara. Imaatụ:

- (i) chị - chikọta, chịta
- (ii) kpo – kpote, kpokọta
- (iii) nupụ - nupụta, nuputara
- (iv) jupụta - juputara

E lee anya, a ga-ahụ na isingwaa ndị ahụ dịcha n'ụbara n'ọnatarachi ha. Onye ọbụla bụ ezigbo nwaafọ Igbo nwere ụdị ahiriokwu a ga-aghọta ozigbo na ọ bughị maka naanị otu ihe ka a na-ekwu maka ya.

3.2.3. Ọnụogugu

N'ụtọasụsụ Igbo, a na-ejikwa ọnụogugu "otu" were egosi mkpọolu, werekwa abụọ maọbụ karịa ezipụta ụbara. Nke a putara na e ji ọnụogugu ezipụta ole ihe dị site n'itinyere ihe a na-ekwu maka ya ọnụogugu. Imaatụ:

<u>Mkpoolu</u>	<u>Ubara</u>
otu mmadu	mmadu anọ
otu ji	ji ise
otu akwukwo	akwukwo iri
otu ewu	ewu isii

3.2.4. Nsokwunye

E jikwa nsokwunye 'nu', 'cha', 'si' eziputa mkpoolu na ubara n'asusu Igbo. Nsokwunye ndi a niile na-egosiputa ubara n'utoasusu Igbo. Oge ha na-esogide ngwaa n'azu n'ahiriokwu, a na-edekota ha na ngwaa ahụ onu mana oge ha na-esogide aha n'azu n'ahiriokwu, a na-edesa ha na aha ahụ edesa.

3.2.5 Mkpokota

N'utoasusu Igbo, e jikwa mkpokota di ka otutu, niile, dum, ole na ole, ufodu, imirikiti eziputa ubara. Ha ziputara na ihe a na-ekwu maka ya kariri otu ihe.

3.2.6 Aha Igwe

A na-eji aha igwe eziputa ubara n'asusu Igbo. Ihe nke a putara bu n'aha igwe niile na-egosi ubara n'onatarachi ha n'utoasusu Igbo.

3.2.7 Ahaizugbe

Nke a bu aha ihe na-aza. O bu aha ihe e nwe n'igwe. O na-eziputa mkpoolu na ubara site n'idesasi ya na nsokwunye 'ga' edesa.

3.2.8 Nkwunwe maobu Ndenwe Okwu Ugboro Ugboro

N'utoasusu Igbo, e jikwa nkwunwe maobu ndenwe mkpurukwu ugboro ugboro eziputa ubara. Imaatụ: mmadu mmadu, aja aja, mmiri mmiri, osisi osisi, okwute okwute, agwo agwo, obara obara.

3.2.9 E ji 'nwa' na 'umu' eziputa mkpoolu na ubara n'asusu Igbo

E ji igbanwe 'nwa' di n'ihu mkpurukwu o na-eso, were 'umu' dochie anya ya eziputa ubara. Nke a putara na 'umu' sokwa na mkpurukwu na-egosiputa na ihe ahụ kariri otu n'utoasusu Igbo. 'Nwa' \ na-eziputa mkpoolu ebe umu ziputara ubara. Ima atụ:

<u>Mkpoolu</u>	<u>Ubara</u>
nwana	umunna
nwanne	umunne
nwa nnunu	umu nnunu

3.2.10 Otutu mkpurukwu e ji akwanyere mmadu ugwu na-eziputa ubara ndi nwe ihe n'asusu Igbo. Ima atụ:

Di anyi.

Nna anyi ukwu.

Nwunye anyi.

Nwoke anyi.

Mgbe a na-eziputa ubara ndi a, o bu aha na nnochiaha 'anyi' bu ihe ndi mebere ha. Ha na-enwekwa mkpoolu. Ima atu:

Mkpoolu	Ubara
di m	di anyi.
nna m ukwu	nna anyi ukwu.
nwunye m	nwunye anyi.
nwoke m	nwoke anyi.

Nchikota

Na nchikota, nkowa na omumaaatu niile e nyere n'ebe a gosiri na ngu bu katigori nghotaokwu di n'ime mkpuruokwu digasi iche iche n'utoasusu Igbo. O bu eziokwu na e jighi nkwekorita na-adi n'etiti aha na ngwaa were eziputa ngu n'asusu Igbo. E jighikwa mgbakwunye mofim nsonaazu ntado '-s' eziputa ngu n'utoasusu Igbo.

A bia n'ihe gbasara ngu di ka o siri metuta asusu Igbo, asusu Igbo nwere udi ngu abuo: mkpoolu na ubara. O nwekwara ihe ndi ozọ a huru n'ime ngu n'asusu Igbo bucha ndi di n'ime utoasusu izugbe. Asusu Igbo nwekwara ebe ndi ozọ kwa o ziputara ihe digasi iche n'ihe gbasara iziputa ngu, n'ih na o bu otu asusu di iche, e nwere na mba uwa. Ndi na-asu ya dikwa iche. Nchocha a choputakwara na mkpebi ufodu ndi okammuta na kwa okaasusu Igbo kpebiri gbasara ngu n'utoasusu Igbo abughi eziokwu. Ha kpebiri na asusu Igbo enweghi ngu na katigori utoasusu ya. A choputara na asusu Igbo enweghi ngu di ka katigori utoasusu kama a na-eziputa ya n'uzo di iche iche. O bu eziokwu na e jighi nkwekorita na-adi n'etiti aha na ngwaa eziputa ngu n'asusu Igbo di ka o di n'asusu Bekee. e jighikwa mgbakwunye nsonaazu ntado 's' eziputa ngu n'asusu Igbo di ka o dikwa n'asusu Bekee. Asusu Igbo nwechara uzo ndi ozọ digasi iche iche putara ihe o si eziputa ngu. A choputara na ufodu isingwaa n'asusu Igbo di n'udi ubara n'onatarachi ha, buchasi ihe ndi na-eziputa ngu n'asusu Igbo.

Mmechi

Asusu obula nwere uzo di iche iche e si ahazi mkpuruokwu na ahiriokwu iji ziputa echiche na nghota zuru oke. Ngu bu otu n'ime katigori nghota na-adi n'ime ahiriokwu n'asusu di iche iche. N'asusu Igbo, e nwere ngu. Ngu di n'ime nkejasusu di iche iche n'asusu Igbo. Asusu obula di n'uwa nwere uzo di iche iche ha si eziputa ngu ha.

Edensibia

- Agbedo, C.U. (2000). *General Linguistics: An Introductory Reader*. Nsukka: ACE Resources.
- Corbett, G.C. (2004). *Number*. U.K: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics (6th ed.)* Malden: Blackwell.
- Emenanjo, E.N., Okolie, O. O. & Ekwe, B. U. (1985). *Igbo Maka Sinio Sekondiri I*. Ibadan: University Press.
- Ikekponwu, C. Ezikeojiaku, P.A, Ubani, A na Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na Grama Igbo*. Ibadan: University Press.
- Lamidi, M.T. (2008). *Aspects of Chomskyan Grammar*. Ibadan: University press.
- Lyons, J. (1968). *Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mbah, B. M. (2011). *GB Syntax: A Minimalist Theory and Application to Igbo*. Enugu: CLDJAP Press.
- Mbah, B. M. (2014). *Atutu Amumamu Igbo*. Enugu: University Press.

- Ngoesi, M.C. (2000). *Nchịkọta ihe Ọmụmụ nke Asụsụ Igbo maka Ule Sinio Sekondiri*. Nkpor: Optimal Press.
- Ọgbalu, F. C. (1985). *Ọkaasụsụ Igbo*. Onitsha: Varsity Press.
- Okonkwo, M.N. (1974). *A Complete Course in Igbo Grammar*. Lagos: Macmillan.